

Воронянський О.В.
Державний біотехнологічний університет
Харків, Україна

ПОСТМОДЕРН: ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІУМУ ТА ГЛОБАЛЬНИЙ ЗЛАМ ПОЛІТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ

Постмодерн як результат розкладу індустріального суспільства є складним і багатограним процесом. Перехід від індустріального суспільства до постмодерного етапу розвитку відображає не лише зміни в технологічних та економічних процесах, але й глибокі трансформації в суспільних структурах і політичних формах. Основною рушійною силою цього процесу стала деіндустріалізація, яка спричинила перенесення виробництва в країни з дешевою робочою силою, що в свою чергу призвело до ослаблення соціальної та політичної активності традиційного робітничого класу. У результаті цього відбулося руйнування тих інститутів модерну (зокрема, національних держав [1], системи громадянських прав, свободи інформації та функціонування партійної політичної системи), які визначали основи сучасного індустріального суспільства, таких як система освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальна сфера та масовий споживацький ринок. Трансформація цих інститутів стала одним із факторів, що зумовлюють перехід до нової етапу розвитку – постмодернізму.

Ці зміни є наслідком ряду факторів, серед яких ключовими є деіндустріалізація країн першого ешелону розвитку, перенесення індустріального виробництва в країни другого та третього світу, а також ліквідація організованих політичних партій, що представляли робітничий клас. Останні, у свою чергу, були основою для розвитку інститутів,

Постіндустріальне суспільство сформувалося як суспільство споживання, де добробут середнього класу базувався не на класовій боротьбі, а на адміністративно регульованому розподілі ресурсів. Державні механізми забезпечення мінімального рівня доходів та соціальних послуг компенсували нестабільність ринкової економіки, однак сформували залежність благополуччя громадян та корпорацій від доступу до центрів прийняття владних рішень. Як наслідок, рентоорієнтована поведінка стала ключовим чинником економічної діяльності, що призвело до зміщення капіталовкладень із виробничої сфери в політичний сектор, де розподіл ресурсів здійснюється позаекономічними механізмами.

Така тенденція стимулює перетікання капіталу з реального виробництва у сферу політичного впливу, оскільки інвестування у владний доступ до розподілу ресурсів стає вигіднішим за вкладення в довгострокові економічні проекти. Водночас скорочення витрат на інфраструктуру та матеріальне виробництво звужує ресурсну базу держави, загострюючи конкуренцію за політичну ренту. Це, у свою чергу, відволікає значні ресурси від економічного розвитку, посилюючи загальну нестабільність системи.

Протягом XIX-XX століть ризики «загнивання» капіталізму компенсувалися за рахунок експлуатації ресурсів менш розвинених суспільств [3]. Провідні держави використовували технологічну, організаційну та військову перевагу для закріплення нерівноправних економічних відносин, що забезпечувало позаринкову підтримку споживчого рівня середнього класу. Внаслідок цього, хоча середній клас і не мав реального впливу на політичні рішення, він залишався соціальною опорою владних еліт завдяки ілюзії «елітарного» споживання, що формувало його лояльність до існуючого порядку.

Однак межі територіального розширення капіталізму вичерпано. Світова фінансова система стикнулася із критичним рівнем зовнішнього боргу, який неможливо погасити без руйнації самої економічної моделі. Дефіцит ресурсів і накопичені структурні дисбаланси призводять до згорання ліберально-демократичного компромісу, що проявляється у скороченні соціальних витрат та знеціненні заощаджень населення через механізми фінансового регулювання. Це, у свою чергу, радикалізує суспільні протиріччя та підриває політичну стабільність.

Скорочення рівня споживання середнього класу вже спостерігається у країнах «першого світу», що ставить під загрозу стійкість ринкової економіки та надходження до бюджетів. У відповідь зростає конкуренція серед політичних еліт за право контролю над обмеженими ресурсами. Додаткові витрати на внутрішньоелітну боротьбу лише загострюють ситуацію, роблячи неефективними традиційні механізми соціального контролю через рентні роздачі. В умовах системної кризи можливими варіантами виходу є або збереження існуючого порядку шляхом жорсткішого контролю над доступом до ресурсів, або перехід до нового етапу економічного зрост

Типологія досліджень проблеми постмодернізму як наслідку розкладу індустріального суспільства охоплює кілька основних напрямів, кожен з яких по-своєму аналізує взаємозв'язок між економічними, соціальними та політичними трансформаціями, які супроводжують глобалізацію, деіндустріалізацію та соціальні зміни. Зазначимо ключові типи досліджень та основних дослідників:

1. Економічний аналіз деіндустріалізації та глобалізації. Цей напрямок досліджень зосереджений на вивченні змін у структурі економіки, зокрема, на переході від індустріальної економіки до постіндустріальної. Одним із основних аспектів є процеси деіндустріалізації та перенесення виробництва до країн з дешевшою робочою силою. Серед основних дослідників цього напрямку виділяються Девід Гарві, який є автором концепції «просторового накопичення капіталу» і аналізує глобалізацію в контексті просторових змін та розкладу індустріального суспільства [4], та Іммануїл Валлерстайн, який розвинув теорію світ-системи. За його теорією, економічна глобалізація є результатом розвитку капіталізму, що сприяє зменшенню індустріального виробництва в країнах центру [3]. Роберт Райх, в свою чергу, досліджує вплив технологічних змін і глобалізації на робочі місця та економічну нерівність [12].

2. Соціологічний аналіз прекаріатизації праці. Прекаріатизація описує процес трансформації робочої сили в нестабільний клас, що позбавлений соціальних гарантій та стабільних умов праці. Дослідження цього явища зосереджуються на впливі змін у трудових відносинах на соціальну структуру, політичну активність та громадянські права. Гай Стендінг, автор концепції прекаріату, описує новий соціальний клас, що складається з тимчасових працівників, фрілансерів і тих, хто не має стабільних трудових прав [13]. Ульріх Бек, у свою чергу, аналізує концепцію ризикового суспільства і вплив глобалізації на соціальну нестабільність. Арне Каллберг досліджує нові форми праці та їх вплив на соціальну нерівність та стабільність робітничого класу [6].

3. Політичні зміни та ослаблення класичної партійної системи. Зміни в політичних структурах і ролі політичних партій є результатом економічних трансформацій, деіндустріалізації та зменшення впливу робітничого класу на політику. Мануель Кастельс досліджує зміни в політичних інститутах і трансформацію держави в умовах глобалізації та технологічної революції. Томас Пікетті, автор численних досліджень, які вивчають соціальну нерівність і концентрацію капіталу, також аналізує роль політичних партій у подоланні економічних нерівностей. Шанталь Муф фокусується на нових формах політичної мобілізації, які виникають через зміни в соціальних та економічних умовах.

4. Інституційний аналіз концентрації влади і власності. Цей напрямок досліджує, як концентрація економічної і політичної влади в руках кількох корпорацій і фінансових груп призводить до посилення олігархічних структур, що підриває демократичні інститути і впливає на громадянські права. НаоміКляйн є авторкою концепції «корпоративної диктатури» і проводить дослідження впливу транснаціональних корпорацій на політичні процеси та соціальні інститути. Мілтон Фрідман, підтримуючи ідеї мінімального втручання держави в економіку, також аналізує роль великих корпорацій у формуванні глобальної політики. Томас Фергюсон, автор теорії інвестиційного консенсусу, пояснює, як фінансові групи та корпорації використовують політичні механізми для посилення своєї влади.

5. Технологічний і культурний аналіз постмодернізму. Цей напрямок досліджує, як технологічні зміни, зокрема розвиток інформаційних технологій, інтернету та цифровізації, впливають на культуру, соціальні взаємодії та політичні процеси. Постмодерністські тенденції, такі як фрагментація, індивідуалізм і скасування великих наративів, аналізуються в контексті трансформацій соціальних і культурних норм. Жан Бодрійяр, філософ і соціолог, досліджує постмодерністські зміни у споживчій культурі і роль медіа у формуванні нової реальності [2]. Мішель Фуко, чия теорія влади і дисципліни стала основою для аналізу соціальних і політичних змін у постмодерному світі, є важливим дослідником у цьому контексті. ЗигмунтБауман, автор теорії рідкої сучасності, описує нестабільність і непередбачуваність сучасного соціального і політичного життя, що є характерним для постмодерного періоду [11].

Метою статті є дослідження постмодерністських трансформацій у контексті розкладу індустріального суспільства, зокрема аналізу процесів деіндустріалізації, прекаріатизації праці, концентрації власності та влади, а також їхнього впливу на політичні інститути та соціальну структуру. Стаття прагне показати, як зменшення частки індустріального виробництва в економіках розвинутих країн та зростання впливу транснаціональних корпорацій і фінансових установ призвели до ослаблення традиційних політичних партій і посилення олігархічних структур, що визначають нову соціально-політичну реальність.

У контексті глобалізаційних процесів країни з розвинутою економікою стикаються з необхідністю перегляду власної індустріальної політики. Одним із ключових чинників цього явища є деіндустріалізація, спричинена перенесенням виробничих потужностей до країн із нижчим рівнем оплати праці. Завдяки цьому транснаціональні корпорації змогли суттєво знизити витрати виробництва, одночасно підтримуючи високу прибутковість. Наслідком цього стало скорочення чисельності робітничого класу в розвинених країнах, що спричинило зменшення його соціальної активності та ослаблення впливу традиційних профспілкових і політичних організацій.

Індустріальне суспільство ґрунтувалося на впливі робітничого класу, який через партійні структури активно брав участь у процесах ухвалення політичних рішень у демократичних державах. Робітничий рух відігравав центральну роль у боротьбі за громадянські права, соціальні гарантії та формування ключових інститутів модерного суспільства, серед яких:

- національна соціально орієнтована держава, що гарантувала певний рівень прав і свобод громадян;
- система громадянських та людських прав, що забезпечувала індивідуальну свободу;
- свобода інформації та її доступність як основні принципи функціонування сучасного суспільства;
- парламентська політична система, яка сприяла реалізації механізмів громадянської відповідальності.

Однак із завершенням індустріальної епохи у розвинених країнах політична роль організованого робітничого класу суттєво зменшилася. Деградація масового промислового виробництва призвела до втрати значної частини політичного впливу робітничих організацій, що спричинило кризу традиційних демократичних інститутів.

Визначальною рисою модерного суспільства стало формування масового середнього класу, який став основою споживчого ринку та рушієм економічного розвитку. Саме середній клас забезпечував стабільний попит на товари й послуги, що сприяло зростанню виробництва та підтримці економічної рівноваги. Проте у добу постмодерну середній клас зіткнувся з новими викликами, пов'язаними із глобалізацією, цифровізацією та автоматизацією виробництва, що призвело до поступового зменшення його економічного і політичного впливу.

Розмивання традиційного індустріального середовища призвело до поширення прекаризації – процесу збільшення частки працівників, зайнятих на тимчасових контрактах, з низькою оплатою праці та обмеженим соціальним захистом. У розвинених країнах, таких як США, Велика Британія та держави ЄС, кількість працівників у нестабільних формах зайнятості стрімко зростає. Згідно з даними Міжнародної організації праці (МОП), близько 40% усіх зайнятих у розвинених країнах мають нестабільні, тимчасові робочі місця, що часто не забезпечують соціальних гарантій.

Цей процес став особливо помітним із 1980-х років, коли індустріальне виробництво почало масово переміщуватися до країн із дешевшою робочою силою. У США та Великій Британії частка промислового сектору у структурі ВВП у 1980-х роках становила приблизно 40-45%, тоді як до 2020 року цей показник скоротився до 20-25% [13]. Такі зміни засвідчують глибоку трансформацію економічних і соціальних структур, що визначають нову парадигму розвитку суспільства у XXI столітті.

Прекаризація безпосередньо впливає на політичну систему, зокрема на функціонування організованих політичних партій. Цей процес супроводжується посиленням соціальної стратифікації та фрагментацією колективних інтересів на індивідуальні та вузькогрупові запити. Така трансформація соціальної структури спричинила зниження суспільного запиту на політичне представництво загальнонаціональних інтересів, що, у свою чергу, призвело до зменшення громадянської участі у політичних процесах.

У період індустріалізації робітничі партії відігравали центральну роль у політичному житті, оскільки представляли інтереси значної частини населення. Проте зі скороченням класу індустріальних робітників і збільшенням кількості працівників, що перебувають у нестабільних трудових умовах, політичні партії, орієнтовані на захист прав робітничого класу, втратили значну частку своєї підтримки. Це спричинило їх ослаблення та занепад у ряді країн. Як наслідок, відбулося зростання концентрації політичної та економічної влади в руках еліт, що дозволило їм ефективніше використовувати механізми перерозподілу національних ресурсів у власних інтересах.

Перехід до постіндустріального суспільства зумовив зміну парадигми економічного розвитку. Традиційні ринкові механізми поступово поступилися місцем адміністративному регулюванню та централізованим процесам розподілу ресурсів, що суттєво трансформувало соціально-економічну структуру сучасних суспільств [4; 5; 9]. Це дозволило вузьким елітним групам отримувати надприбутки, перетворюючи їх на політичну владу, що дозволило утримувати контроль над суспільними процесами. Водночас це зменшило потребу інвестувати в науково-промисловий сектор, оскільки прибутки від політичної ренти значно перевищували можливі прибутки від реальних економічних інвестицій.

Скорочення інвестицій у виробничу сферу та інфраструктурні проєкти створило загрозу економічній стабільності країни. У той же час привілейовані групи, концентруючи значну частину національних доходів, істотно

обмежували фінансування соціальної інфраструктури, що призвело до зниження рівня добробуту широких верств населення. Як наслідок, зросла недовіра не лише до правлячих кіл, а й до державних інститутів загалом, оскільки масштабне зубожіння значної частини громадян змусило їх дедалі більше залежати від державної підтримки [15].

Соціальні інститути також зазнали серйозних змін унаслідок деіндустріалізації та ослаблення організованих політичних партій. Освіта, охорона здоров'я та житлово-комунальна сфера, які раніше орієнтувалися на забезпечення потреб робітничого класу, поступово втратили свою загальнодоступність через масштабну приватизацію. Відхід від державного фінансування зробив ці послуги менш доступними для широких верств населення, що сприяло поглибленню соціальної нерівності.

Раніше система масової освіти й охорони здоров'я виступала гарантом соціальної безпеки, однак із трансформацією економічних моделей доступ до цих послуг став привілеєм для певних соціальних груп. Обмеженість державних витрат на соціальну сферу призвела до урізання фінансування основних потреб населення, що вимусило владні еліти запроваджувати моделі базових соціальних гарантій. Проте їхня ефективність залишалася під загрозою через хронічний дефіцит бюджетних ресурсів. У результаті більшість громадян опинилася в умовах економічної нестабільності [1], що підживлювало соціальне невдоволення та сприяло радикалізації політичних настроїв.

Ситуацію ще більше ускладнила поширена рентоорієнтована поведінка не лише з боку великих корпорацій, а й серед політичних та соціальних груп, які почали використовувати вплив на владу як основний інструмент отримання прибутку. Внаслідок цього система розподілу ресурсів дедалі більше залежала не від економічної ефективності, а від політичних рішень. Така модель послаблювала національну економіку, оскільки відтік капіталу з виробничого сектора до сфери політичного лобіювання знижував ефективність стратегічного планування.

На тлі скорочення соціальних витрат і загострення політичних суперечностей уряди стикалися з необхідністю збереження легітимності. В умовах глибокої соціальної поляризації та браку ресурсів для розвитку критично важливої інфраструктури влада дедалі частіше обмежувала політичні права громадян, виправдовуючи це потребою у гарантуванні національної безпеки [1].

Одночасно посилилася концентрація власності, у результаті чого вузька група великих корпорацій і фінансових інститутів накопичують більшу частину економічних активів. Це явище набуло розмаху в останні десятиліття, коли зросла роль транснаціональних корпорацій (ТНК) і великих фінансових установ, які контролюють більшість глобальних трансакцій і економічних ресурсів. Протягом останніх кількох десятиліть індустріальний сектор економіки в провідних країнах значно зменшив свою частку, що має прямий зв'язок з ослабленням традиційних політичних партій і зростанням концентрації економічної та політичної влади у руках малого кола глобальних акторів.

Станом на 2023 рік, найбагатший 1% населення світу володіє більшою часткою багатства, ніж 95% решти людства. Згідно з даними Oxfam, ці 1% контролюють 43% світового багатства, що свідчить про значну концентрацію фінансових активів у руках небагатьох осіб та корпорацій. Щодо найбільших глобальних корпорацій, станом на кінець 2023 року, Apple, Microsoft, Alphabet та Amazon входили до числа компаній з найвищою ринковою капіталізацією. Зокрема, Apple мала ринкову капіталізацію близько 2,994 трильйона доларів, Microsoft – 2,795 трильйона доларів, Alphabet – 1,764 трильйона доларів, а Amazon – 1,570 трильйона доларів. Сукупна ринкова капіталізація цих чотирьох компаній становила приблизно 9,123 трильйона доларів, що підкреслює їхній значний вплив на глобальну економіку [14;16].

Концентрація власності прямо корелює з концентрацією влади. Власники великих капіталів часто мають суттєвий вплив на політику, що сприяє становленню олігархічних структур, де політичні рішення визначаються інтересами великого капіталу. Це також виражається у зростанні влади великих транснаціональних корпорацій, які мають більше впливу на міжнародні політичні процеси, ніж окремі національні уряди.

Зростання впливу фінансових інституцій і транснаціональних корпорацій на економіку постіндустріального суспільства спричинило еволюцію традиційного монополізму у складну форму олігархічного домінування. Олігархія в цьому контексті – це не лише сукупність надзвичайно заможних осіб, а організовані групи, що здійснюють структурний контроль над державними механізмами розподілу ресурсів та ухвалення економічних рішень. У постмодерній економіці олігархи розширюють свій вплив завдяки інтеграції в глобальні фінансові мережі, використовуючи механізми держави для власного збагачення.

Фундаментальним елементом олігархічної системи є монополізація державних інститутів як інструментів розподілу матеріальних благ і політичної влади. Завдяки активному впливу на законодавчі процеси, регуляторні органи та адміністративні структури, олігархи не лише підтримують власне економічне домінування, а й розширюють його, використовуючи державні ресурси у власних інтересах. Така модель сприяє концентрації влади в руках вузької фінансової еліти, що суттєво послаблює демократичні механізми та соціальну мобільність. Перехід до владно-розподільчої моделі набуває особливого значення в умовах глобалізації, коли можливості національних держав контролювати транснаціональні корпорації значно обмежені. Проте навіть у такій ситуації державні інститути, зокрема податкова політика та соціальні програми, залишаються ключовими механізмами підтримки економічної стабільності та соціальної рівноваги. Перехід до системи владного розподілу суттєво трансформує природу економічних відносин, спричиняючи зміщення акцентів з інноваційного розвитку та конкурентних стратегій на рентоорієнтовану поведінку. Замість орієнтації на підвищення ефективності виробництва або забезпечення інновацій, економічні агенти стають більш схильними до отримання адміністративних і економічних привілеїв, які

забезпечують контроль над ресурсами. В умовах традиційної ринкової економіки доходи капіталу визначаються здатністю до інвестування в технологічні та виробничі інновації. Водночас у моделі, що ґрунтується на адміністративно-владному регулюванні, рентні доходи, здобуті завдяки впливу на державні ресурси, стають основним джерелом прибутку для крупних монополій.

У такій ситуації набувають актуальності принципи політичної економії, оскільки прибутковість монополістів більше не обумовлена виключно попитом на ринку, а формується через забезпечення доступу до обмежених ресурсів та контролю за механізмами їх розподілу. Відповідно, великі корпорації не лише зберігають високу прибутковість своїх інвестицій, але й створюють стійкі системи політичного впливу, що гарантовано забезпечують отримання рент, що, у свою чергу, знижує конкурентні можливості для менших учасників ринку.

Ринкові механізми розподілу ресурсів втрачають ефективність через тенденцію до монополізації, що зумовлює необхідність коригування через владно-розподільчі інструменти. Саме вони покликані забезпечувати соціальну справедливість, економічну стабільність і рівний доступ до базових ресурсів для всіх громадян. У контексті функціонування монополістичних структур, що контролюють значні сегменти ринку, економічна доцільність часто зсувається від інноваційного розвитку та вдосконалення продукції до стратегій впливу на політичні рішення. Домінування таких суб'єктів сприяє орієнтації на рентний дохід, що передбачає використання механізмів лобіювання та неформального впливу для отримання регуляторних привілеїв. Унаслідок цього ринкові механізми поступаються місцем адміністративним важелям, що змінює структуру економічної взаємодії та послаблює стимули до конкурентного розвитку.

У постіндустріальному суспільстві глобалізаційні процеси сприяють тісному зрощенню інтересів державних структур і корпоративних монополій. Це веде до трансформації класичного капіталістичного ринку, заснованого на конкуренції, у систему адміністративно-владного перерозподілу ресурсів. На відміну від ринкової економіки, де головним регулятором є конкуренція, владно-розподільча модель формує привілеї для обмеженого кола суб'єктів, які мають доступ до державного апарату, що змінює характер економічних відносин та принципи розподілу ресурсів.

Олігархічний контроль над економікою поглиблює соціальну нерівність у постіндустріальному суспільстві. Монополізація ключових секторів та централізація фінансових потоків обмежують доступ громадян до стратегічних ресурсів і можливостей. Прекаріат і середній клас опиняються у стані залежності, не маючи важелів впливу на економічні рішення, що посилює соціальні диспропорції та знижує рівень політичної суб'єктності.

Втрата стабільного працевлаштування й соціальних перспектив позбавляє суспільство здатності до об'єднання навколо спільних цілей. Це посилює владу

олігархічних груп, які використовують фрагментацію населення для утримання контролю, обмежуючи можливості протестів і політичного тиску.

Слабкість громадянського суспільства в постіндустріальну епоху зумовлена низьким рівнем самоорганізації та неефективністю колективних дій. Олігархи, контролюючи політичний порядок денний, не допускають появи альтернативних сил, що представляли б інтереси громадян. Як наслідок, суспільство залишається політично пасивним, що унеможливлює реалізацію демократичних механізмів.

Зменшення індустріальної частки в економіках провідних країн спричинило зменшення соціальної стабільності, що, в свою чергу, веде до зниження підтримки традиційних політичних партій. Наприклад, у США частка індустріального виробництва в економіці знизилась із 38% у 1970-х роках до 12-13% у 2020-х. Це відображається і на підтримці великих партій, зокрема Демократичної та Республіканської партії, у яких традиційно підтримувалися інтереси робітничого класу.

Водночас, за даними досліджень Pew Research Center, підтримка традиційних політичних партій у розвинених країнах за останні 30 років зменшилась на 20-30%. У країнах ЄС підтримка основних політичних партій за аналогічний період знизилась на 15-20%, що є результатом ослаблення робітничого руху і змін у складі виборців, серед яких усе більше присутні представники середнього класу, але з високим рівнем нестабільності.

Глобальні трансакції ТНК в 2023 році значно перевищують бюджети найбільших держав. Наприклад, трансакції компанії Apple за рік складають близько \$400 млрд, що вдвічі більше за бюджет Великобританії. У 2022 році оборот компанії Amazon перевищував \$500 млрд, що на 50% більше за бюджет Франції.

Процес постмодернізації, що проявляється в зменшенні індустріальної частки в економіці, прекаріатизації праці та концентрації власності і влади, є результатом глобальних трансформацій, що тривають уже понад кілька десятиліть. Ці зміни ведуть до ослаблення традиційних політичних партій і інститутів, до посилення олігархічних структур і концентрації фінансових активів у руках малих груп глобальних акторів. Транснаціональні корпорації, які домінують на фінансових ринках, мають вплив на політичні процеси, що сприяє ще більшій концентрації влади і власності на глобальному рівні.

Трансформація індустріального ядра економіки, яке характеризується масовим виробництвом та широким застосуванням роботизованих технологій, призводить до розхитування усталених класових і соціальних зв'язків. Ці зв'язки раніше слугували основою стабільності соціальної структури, забезпечуючи чіткий поділ ролей і функцій у суспільстві. Індустріальний формат виробництва передбачав значний прошарок робітничого класу, зайнятого на заводах і фабриках, а також середній клас, який виконував роль буфера між елітою та нижчими соціальними верствами. Проте перехід до постіндустріальної епохи значно змінює цю соціальну диференціацію.

Домінуючим економічним режимом у постіндустріальній добі стає фінансіалізм, який кардинально трансформує традиційну класову структуру, розмиваючи межі між соціальними прошарками. Фінансовий капітал поступово набуває визначального значення у виробничих відносинах, тоді як промисловість втрачає своє колишнє панівне становище. Масове виробництво відходить на другий план, а ключову роль починають відігравати інформаційні технології, цифровий контроль і автоматизація. Це сприяє концентрації капіталу у руках монополій та олігархічних угруповань, які активно використовують державні ресурси і механізми для збереження власного впливу в економічній та політичній сферах. У результаті традиційні соціальні зв'язки, які раніше забезпечували рівновагу інтересів різних класів, зазнають руйнації.

Одна з головних відмінностей постіндустріального суспільства від індустріального полягає у зміні механізмів економічного контролю. У період індустріалізації влада спиралася на територіальне управління ресурсами і контроль за переміщенням товарів через державні інститути. Промислово-банківські монополії використовували державні механізми для закріплення свого впливу, регулюючи торгівлю, виробництво та ринки збуту. Тоді економічна система була тісно пов'язана з державною машиною, яка гарантувала захист інтересів корпорацій та банків.

Держава традиційно відіграє ключову роль у регулюванні процесів первинного та вторинного розподілу економічних ресурсів. Первинний розподіл здійснюється через механізм оплати участі у виробництві та товарообміні, тоді як вторинний базується на адміністративному вилученні частини доходів населення для перерозподілу. Контроль держави над цими процесами значною мірою спирається на можливість регулювання територіального переміщення матеріальних ресурсів, зокрема фізичних носіїв вартості товарів. Навіть із розвитком фінансових систем, які у промисловому суспільстві набули певної автономії від матеріального виробництва, фізична прив'язаність еквівалентів вартості забезпечувала державі інструменти територіального контролю над економічними потоками, що, у свою чергу, закладало основу соціальної влади.

Однак із переходом до постіндустріального суспільства відбувається принципова зміна в структурі економічного регулювання. Основним фактором цієї трансформації є поступова дематеріалізація еквівалентів вартості: цифрові одиниці заміщують не лише грошові знаки та банківські активи, а й інші традиційні фінансові інструменти. Як наслідок, територіальний контроль над розподілом ресурсів стає менш ефективним, що обмежує можливості держави в управлінні фінансовими потоками та зменшує її ресурсну базу для виконання владних функцій. У той же час, зростає вплив фінансових центрів, зокрема біржових та цифрових платформ, які, завдяки мобільності цифрових активів, можуть функціонувати поза межами національних юрисдикцій. Це не лише сприяє перерозподілу економічного контролю на користь позадержавних структур, а й посилює значення приватних фінансових груп у глобальному управлінні економічними процесами.

Додатковим наслідком цифровізації економіки є формування глобальних цифрових платформ, які здійснюють операції з обсягами транзакцій, що нерідко перевищують ВВП окремих країн. Якщо платформи, пов'язані з фізичними товарами, ще можуть підлягати територіальному контролю, то ті, що функціонують виключно у сфері цифрових послуг, майже повністю виходять з-під національного регулювання. Це створює нову структуру економічної влади, в якій фінансові потоки концентруються у руках власників цифрових платформ, що спричиняє перетікання капіталів з інших секторів економіки в гонитві за надприбутками.

Важливим елементом цієї трансформації є корпоратизація фінансового контролю. Біржі та цифрові платформи, хоча й виступають майданчиками для первинного розподілу, не є кінцевими суб'єктами влади. Ключову роль у цьому процесі відіграють транснаціональні корпорації, контрольовані впливовими фінансовими групами. Саме вони визначають правила функціонування ринків, встановлюють регулюючі механізми та санкції, що фактично відтворює владно-розподільчі функції, які раніше належали державним інститутам. При цьому цифровий контроль не обмежується лише економічною сферою, а набуває адміністративно-регулятивного характеру, визначаючи нові механізми соціального управління.

Концентрація економічних ресурсів у руках фінансових груп не лише перевищує можливості окремих національних держав, а й змінює баланс політичного впливу. Вони здатні не просто впливати на економічну політику держав, а й формувати їхні адміністративні рішення, розподіляючи сфери контролю між різними групами залежно від їхньої фінансової потужності. Це призводить до зниження ефективності традиційних демократичних механізмів, які втрачали свою дієвість ще в епоху розвиненого індустріального суспільства, і робить політичну систему більш залежною від фінансових акторів глобального рівня.

Перехід від територіального до цифрового пріоритету в системі владного контролю також змінює природу політичної конкуренції. У державах з високою часткою матеріального виробництва у ВВП (наприклад, Китай, В'єтнам, Росія) держава намагається не лише зберегти свої традиційні контрольні функції, а й адаптувати їх до цифрової економіки, активно інтегруючи механізми цифрового регулювання. Це підтверджує системний зв'язок між типом адміністративного контролю над розподілом ресурсів та структурою політичної влади, яка визначає характер соціально-економічних відносин у кожному конкретному суспільстві.

У цілому в постіндустріальному суспільстві модель економічного контролю кардинально змінюється. Основною рушійною силою накопичення прибутку стають не фізичні ресурси, а цифрові активи та фінансові потоки. Відповідно, механізми контролю переміщуються з територіальної площини у цифровий простір. Такі активи, як електронні цінні папери, криптовалюти, інтелектуальна власність та інші форми інформаційного капіталу, стають ключовими елементами економічної діяльності. Контроль над ними

здійснюється глобальними фінансовими корпораціями через біржові механізми та міжнародні фінансові інститути, що визначають обіг цих активів.

Глобальні фінансові структури активно використовують цифрові технології та міжнародні біржові механізми для управління капітальними потоками, що дозволяє їм мінімізувати державний контроль і сконцентрувати фінансову владу на світовому рівні. За даними Міжнародного валютного фонду, ринок деривативів у 2022 році досяг загальної вартості 640 трильйонів доларів, що значно перевищує сумарний обсяг світової економіки [16].

У цілому постмодернізм є логічним наслідком процесів, що відбулися внаслідок деградації індустріального суспільства, деіндустріалізації та глобалізації. Ці трансформації суттєво змінили структуру економік розвинених країн, послабили роль традиційних соціальних класів, таких як робітничий клас, і призвели до зростання неформальних, нестабільних форм праці, таких як прекаріат. Зменшення індустріальної частки в економіках розвинутих країн та перенесення виробничих потужностей до країн з дешевою робочою силою сприяло новим формам соціальної і політичної нерівності.

Інституційна трансформація, що відбувається в умовах постмодерну, охоплює значні зміни в політичних системах країн, зокрема ослаблення класичних політичних партій і традиційної партійної системи. У той час як соціальні рухи й організовані політичні партії втрачають свою роль у системній політичній боротьбі, зростає вплив популістських і олігархічних структур, що веде до концентрації політичної влади в руках обмеженого кола осіб чи корпорацій. Це ускладнює демократичний процес і веде до зниження рівня громадянської участі.

Процеси концентрації власності та влади, зокрема фінансових активів і трансакцій, відображають глобальну тенденцію зростання впливу транснаціональних корпорацій, які набувають все більшої політичної і економічної могутності, підриваючи функціонування національних держав. Порівняння обсягів фінансових трансакцій ТНК з бюджетами національних держав підкреслює масштаб цієї концентрації, а також викликає питання про можливість ефективного контролю за цими силами. Економічна система постіндустріального суспільства зазнає фундаментальних трансформацій, що супроводжуються зміщенням акценту з територіального контролю на цифрове управління фінансовими потоками за допомогою глобальних біржових механізмів. Це зумовлює істотні зміни у соціально-класовій структурі, в якій провідну роль відіграють фінансові еліти та олігархічні угруповання, що здійснюють контроль над розподілом ресурсів через державні інститути. Водночас середній та креативний класи опиняються у стані зростаючої залежності від корпоративного сектору та фінансових структур, які визначають основні джерела їхнього доходу.

Відповідно, й сучасна політична соціалізація відбувається у середовищі, де ключові механізми формування суспільних уявлень контролюються транснаціональними бізнес-групами. Ці структури через підконтрольні медіахолдинги та цифрові платформи визначають не лише інформаційний

порядок денний, а й алгоритми сприйняття реальності, що впливають на політичну поведінку індивідів.

Соціальні мережі, які початково сприймалися як інструмент демократизації комунікації, насправді виявилися складовою частиною глобальної системи контролю. Facebook, Twitter, WeChat та інші платформи, попри уявну відкритість, функціонують за принципами централізованого управління, що забезпечує монополізацію інформаційного впливу. На початкових етапах розвитку вони створювали ілюзію незалежності та децентралізації, проте з часом їхній контрольований характер став очевидним: алгоритми видимості контенту, модерація інформаційних потоків і цензура використовуються для спрямованого формування громадської думки.

У класичних теоріях політичної соціалізації (Д. Істон) цей процес розглядався як взаємодія між державою та громадянами, де політична система формувала певні установки в суспільстві. Однак у цифрову епоху цей процес значною мірою змінився. Сучасні дослідники (Дж. Кін, К. Санстейн, О. Яррен) підкреслюють, що політична соціалізація сьогодні базується не на раціональному осмисленні політичної реальності, а на відчутті причетності до певної інформаційної спільноти. Це робить суспільство особливо вразливим до маніпулятивних технологій, оскільки приналежність до групи забезпечує не раціональне розуміння політичних процесів, а емоційну лояльність до певного наративу.

У цьому контексті поняття «громадська думка» втрачає свою традиційну природу. Соціальні мережі, керовані медіа-групами глобального масштабу, не просто передають інформацію, а формують емоційно заряджені реакції, які замінюють критичне мислення. Відповідно, відбір так званих «лідерів думок» здійснюється не за компетентністю чи здатністю до раціонального аналізу, а за вмінням відтворювати заданий інформаційний алгоритм. Істотну роль у цьому процесі відіграє зниження рівня загальної освіти, ускладнення механізмів прийняття політичних рішень та розпад масових політичних партій, що колись були носіями ідейної політики. Більшість громадян втрачає здатність до раціональної оцінки політичної реальності та потрапляє в залежність від інформаційних потоків, що контролюються глобальними медіа-структурами.

Цей феномен ще в індустріальному суспільстві частково описував Макс Вебер, вказуючи на емоційну залежність індивіда від соціального схвалення. Проте в його епоху політична ідентифікація базувалася на класових інтересах, тоді як у сучасному цифровому середовищі мережеві зв'язки стають ситуативними та маніпульованими. Політична активність все більше підмінюється онлайн-реакціями, що жорстко регулюються алгоритмами платформ, керованими транснаціональними бізнес-групами.

Централізація контролю над інформаційними потоками має історичне коріння. Ще з XVII-XVIII століть друковані ЗМІ були інструментом політичного впливу. У XX столітті монополізація інформаційного простору великими медіа-холдингами призвела до концентрації інформаційної влади. Ті ж процеси відбуваються і в цифрову епоху: формально незалежні соціальні

мережі є частиною глобальних медіа-корпорацій, тісно інтегрованих у систему політичного та корпоративного управління.

Китайська модель цифрового контролю демонструє альтернативний підхід: платформи, такі як WeChat, з самого початку функціонують як державні інструменти соціальної регуляції, тоді як TikTok, хоча й позиціонується як незалежна мережа, фактично реалізує схожі механізми, маскуючи їх під глобальну цифрову культуру.

Попри поширені ілюзії про демократичний потенціал соціальних мереж, їхня структура не сприяє організованій політичній активності. Рухи, що зароджуються у мережевому середовищі (наприклад, «жовті жилети» у Франції або численні «кольорові революції»), часто не переходять до стадії ефективної політичної організації. Відсутність централізованого керівництва та стратегічного бачення перешкоджає реалізації реальних соціальних змін.

Це не випадковість, а закономірний наслідок алгоритмів соціалізації, які просуваються через цифрові платформи. Децентралізація протестних рухів подається як їхня перевага, хоча насправді вона позбавляє їх ефективності та унеможливорює створення організованих структур, здатних здійснювати системні зміни. Натомість справжні бенефіціари цих процесів – транснаціональні бізнес-групи, що контролюють цифровий простір і спрямовують політичну активність у потрібне русло.

Деякі аналітики визначають цей феномен як «мережевий феодалізм», однак точніше його можна порівняти з механізмами функціонування релігійних сект, де інформаційний контроль забезпечує управління поведінкою аудиторії. У підсумку соціальні мережі стають не інструментом демократизації, а засобом збереження влади привілейованих еліт, які адаптивно модифікують політичні системи під свої інтереси, не вдаючись до радикальних змін у механізмах розподілу ресурсів.

Перерозподіл ресурсів на боротьбу між різними групами еліти суттєво зменшує можливості для отримання вигоди неелітними соціальними верствами. Це загострює політичні суперечності, які раніше вдавалося пом'якшувати за рахунок розподілу матеріальних благ, що й становило основу так званого ліберально-демократичного компромісу, який лежав в основі легітимації владного статусу потужних бізнес-груп монополістичного та транснаціонального характеру на завершальній стадії розвитку індустріального суспільства. В умовах згорання цього компромісу одним із можливих шляхів виходу з кризи є вступ до нового економічного циклу шляхом створення оновленої соціальної інфраструктури. Однак це потребує радикального демонтажу існуючих структур, що історично здійснювалося через руйнування соціально-економічних систем унаслідок великих військових конфліктів. Так, у ХХ столітті глобальні війни стали каталізаторами економічного зростання для США, чия економіка залишалася відносно неушкодженою, отримуючи вигоду від військових контрактів і перерозподілу капіталу воюючих країн.

Водночас постмодерні суспільні трансформації змінили ставлення до системи міжнародних відносин, яка сформувалася в період індустріалізації та

закріплювала домінування євроатлантичних держав. Розпад соціалістичного блоку та інтеграція його колишніх членів до НАТО призвели до маргіналізації Російської Федерації як правонаступниці СРСР, що знівелювало її претензії на статус ключового центру глобального впливу. Паралельно відбувається перерозподіл ресурсних потоків, спричинений зміною традиційних геополітичних центрів впливу, що провокує нову хвилю конкуренції за доступ до ключових економічних і політичних важелів.

Сучасний масштабний збройний конфлікт у центрі Європи, ініційований агресією РФ, приносить найбільшу вигоду не російським політичним елітам, а глобальним фінансово-олігархічним групам. Їхньою основною метою, ймовірно, є демонтаж соціальної інфраструктури розвинених західних держав, що відкриє можливості для запуску нового економічного циклу. Зацікавлені у збереженні контрольованої конфліктної ситуації, ці групи обмежують військову допомогу Україні, водночас підтримуючи функціонування російської економіки на мінімально необхідному рівні для ведення затяжної війни. Це дозволяє уникнути глобальної ескалації, але створює суттєві загрози для економік Європейського Союзу, які довгий час користувалися дешевими енергоресурсами та мінімальними витратами на оборону. Втрата цих переваг підриває конкурентоспроможність європейських держав і збільшує їхню залежність від транснаціонального капіталу.

Таким чином, майбутні геополітичні конфлікти неминуче будуть зосереджені навколо боротьби за контроль над ключовими ресурсами, впливом на міжнародну економічну інфраструктуру та переглядом механізмів розподілу політичної ренти. Це загрожує частковою маргіналізацією країн, які не зможуть інтегруватися у нову систему глобального управління, що у свою чергу поглиблюватиме соціально-економічні розшарування на міжнародному рівні.

Як свідчать всі наведені тенденції сучасних соціально-політичних трансформацій, характерних для постіндустріального суспільства, властива постмодерній економічній формації олігархічна модель становить загрозу для демократичних інститутів і самого суверенітету національних держав, оскільки вона сприяє маргіналізації політично активного населення і обмежує його можливість впливати на механізми державного управління.

Для подолання цих викликів необхідно розвивати суспільні ініціативи, спрямовані на формування солідарних, горизонтальних структур самоврядування, впровадження механізмів громадського контролю над діяльністю соціальних інститутів, сприяння демонополізації економічних процесів і зменшення впливу олігархічних груп на політичну систему.

Прекаріатизація, як процес переходу від стабільної, організованої праці до тимчасових і нестабільних форм зайнятості, стала важливим аспектом трансформації соціальної структури постіндустріального суспільства. Це створює нові соціальні групи, які не мають постійних прав та гарантій і в значній мірі залежні від мінливих умов ринку праці. Водночас, ця трансформація сприяє подальшому посиленню соціальної нерівності та ускладнює політичну мобілізацію.

Технологічні інновації, особливо в галузі інформаційних технологій та цифровізації, а також зміни в культурних практиках відіграють важливу роль у формуванні нової соціально-політичної реальності. Постмодерністські тенденції, такі як індивідуалізм, фрагментація соціальних наративів та ослаблення великих ідеологічних систем, визначають нові форми соціальних відносин і політичної організації.

Загроза для демократичних інститутів та громадянських прав полягає у підвищенні концентрації влади, не тільки в економічному, але й в політичному контексті, що призводить до ослаблення державних механізмів контролю за транснаціональними корпораціями та олігархічними структурами. Для відновлення демократичних процесів необхідно адаптувати політичні системи до нових умов, враховуючи вплив глобалізації, технологічних змін та соціальних перетворень.

Отже, постмодернізм відображає процеси глобальних змін у структурі суспільства, економіки та політики, що викликані деіндустріалізацією, новими формами праці та концентрацією економічної і політичної влади. Розуміння цих процесів є важливим для аналізу нових соціальних викликів і формування ефективних стратегій розвитку демократичних інститутів у постіндустріальну епоху.

Література:

- 1.Бауман, З. *Плинні часи: Життя у добу невизначеності* / З. Бауман; пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2008. – 240 с.
- 2.Baudrillard, J. *L'économie symbolique*. Paris: Gallimard, 1976.
- 3.Wallerstein, I. *The Modern World-System*. New York: Academic Press, 1974.
- 4.Harvey, D. *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell, 1989.
- 5.Klein, N. *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. New York: Metropolitan Books, 2007.
- 6.Kalleberg, A. L. *Good Jobs, Bad Jobs: The Rise of Polarized and Precarious Employment Systems in the United States, 1970s to 2000s*. New York: Russell Sage Foundation, 2011.
- 7.Castells, M. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell, 1996.
- 8.Mouffe, C. *On the Political*. London: Routledge, 2005.
- 9.Пікетті, Т. *Капітал у XXI столітті* / Т. Пікетті; пер. з франц. – К.: Наш формат, 2016. – 696 с.
- 10.Ferguson, T. *Golden Rule: The Investment Theory of Party Competition and the Logic of Money-Driven Political Systems*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
- 11.Фуко, М. *Наглядати і карати: Народження в'язниці* / М. Фуко; пер. з франц. – К.: Основи, 1998. – 304 с.
- 12.Reich, R. B. *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism*. New York: Alfred A. Knopf, 1991.

13.Стендінг, Г. *Прекаріат: Новий небезпечний клас* / Г. Стендінг; пер. з англ. – К.: Лаурус, 2014. – 296 с.

14.Visual capitalist/ Visualizing the Pyramid of Global Wealth Distribution. URL: https://www.visualcapitalist.com/global-wealth-distribution/?utm_source=chatgpt.com

15.Фрідман, М. *Капіталізм і свобода* / М. Фрідман; пер. з англ. – К.: Основи, 2004. – 240 с.

16.World Economic Outlook: Countering the Cost-of-Living Crisis, жовтень 2022 р. Міжнародний валютний фонд. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022>.